

**PRAVAŠTVO U HRVATSKOME POLITIČKOM I KULTURNOM
ŽIVOTU U SUČELJU DVAJU STOLJEĆA**

Zbornik radova

Zagreb, 2013.

Biblioteka Hrvatska povjesnica – Posebna izdanja – Zbornici radova

Nakladnik

Hrvatski institut za povijest
10000 ZAGREB, Opatička 10
telefon: +385 1 4851 721
faks: +385 1 4851 725
elektronska pošta: institut@isp.hr
<http://www.isp.hr/>

Za nakladnika

Jasna Turkalj

Uredništvo

Zlatko Hasanbegović, Zdravka Jelaska Marijan, Jure Krišto, Ivo Lučić,
Zlatko Matijević, Andrej Rahten

Glavni urednici

Zdravka Jelaska Marijan, Zlatko Matijević

Recenzenti

Damir Agičić, Mato Artuković

Lektura

Gordana Malnar

Prijevod sažetaka na engleski

Snježana Ružić

Slike na koricama

Starčevićev dom u Zagrebu – južno i istočno pročelje (crtež)

Grafičko oblikovanje

Milivoj Milić

Tisak

Intergrafika TTŽ d.o.o., Bistranska 19, Zagreb

Naklada

300 primjeraka

CIP zapisa dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 863540

ISBN 978-953-7840-24-2

Ni jedan dio ovoga zbornika radova ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji
način reproducirati bez pisanog dopuštenja nakladnika.

**Nakladnik i uredništvo Zbornika ne odgovaraju za navode i gledišta iznesena u poje-
dinim prilogima.**

*Zahvaljujemo Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
na novčanoj potpori.*

**PRAVAŠTVO U HRVATSKOME POLITIČKOM I KULTURNOM
ŽIVOTU U SUČELJU DVAJU STOLJEĆA**

**ZBORNIK RADOVA
SA ZNANSTVENOG SKUPA**

Stranka prava u hrvatskome političkom i kulturnom životu
1861.–1929. godine

“Zlatna dvorana” Hrvatskoga instituta za povijest
Zagreb, 24. i 25. studenoga 2011.

Uredili

Zdravka Jelaska Marijan i Zlatko Matijević

H R V A T S K I
i n s t i t u t z a
P O V I J E S T

Zagreb, 2013.

Suvremeno pravaštvo: Sjećanje

Sporovi i rascjepi u obnovljenoj Hrvatskoj stranci prava 1990.–1992. (Pogled iz provincije)

Tomislav JONJIĆ
Zagreb, Republika Hrvatska

Kad bi imale tek središnjice ili samo organizacije u glavnome gradu, za političke bi se stranke moglo kazati da gotovo ne postoje. Zato je njihovo širenje i stvaranje stranačke strukture izvan glavnoga grada uvjet njihova postojanja i stvarnoga sudjelovanja u političkome životu. A ipak se historiografski prikazi njihova djelovanja redovito svode na prikaz aktivnosti stranačke središnjice, najčešće aktivnosti samoga stranačkog vodstva. Ako se u kakvoj podrubnoj bilješki i spomenu aspekti stranačkoga djelovanja u pokrajini, onda se to najčešće svode na poneki mršavi podatak o izbornim rezultatima ili na margina-rije koje će javnost zaboraviti za koji dan.

To je uglavnom shvatljivo, jer stranku vodi i njezinu politiku oblikuje stranačko vodstvo. Osim što je najvažnija, aktivnost stranačkog vodstva je i najvidljivija, a nije nebitno ni to da je najdokumentiranija: u stranačkim se arhivima rijetko prikupljaju, a još rjeđe čuvaju podaci o pokrajinskim organizacijama, čije djelovanje nikad neće izazvati posebnu pozornost medija, poglavito onih nacionalnih, pa će najčešće ostati nezabilježeno.

Zato će oku povjesničara u pravilu promaknuti pojedinosti koje možda i nisu nebitne za potpunu ocjenu djelovanja stranaka i njihovih vodstava, budući da i te pojedinosti s ruba događanja na određen način utječu na oblikovanje njihovih pogleda i formuliranje njihovih poteza. Istodobno, ne bi bilo manje zanimljivo i korisno ustanoviti kako su se stranački programi, izjave i potezi stranačkoga vodstva primali i tumačili daleko od svjetala pozornice, u provinciji, u gradovima i selima u kojima se odvija stvarni, svakodnevni život, koji je nerijetko možda i autentičniji, jer je u većoj mjeri oslobođen poze i fraze, potrebe za političkom korektnošću i težnje njegovih protagonista da svoje djelovanje usklade sa željom da se svide najširoj, pa i "međunarodnoj" javnosti.

Ne zato što želim patetičnim uvodom zadovoljiti vlastitu taštinu, niti zato što bih preuveličavao vlastitu ulogu, nego zato što sam svjestan osobne odgovornosti za svaki javni čin i činjenice da svi mi možda sudjelujemo u stvaranju makar lokalne povijesti i da je "naš slučaj" možda paradigma svega zbivanja u obnovljenoj Hrvatskoj stranci prava, njezinim članovima, hrvatskoj javnosti i hrvatskoj povijesnoj znanosti koja će možda od ovakvih krhotina stvarati mozaik i konačan sud o našim osobama i našem vremenu, podastirem ovo

I Z V J E Š Ć E

o djelovanju HSP u općini Imotski u
razdoblju od 6.travnja 1990.do 31.siječ-
nja 1991.godine

"Izvješće" je pisano u prvom licu jednine, jer smatram da moram preuzeti odgovornost za baš sve što se u spomenutom vremenu događa-

Nastojat ću biti maksimalno objektivan, ne štedeći ni sebe, ni druge.

Ja sam prvi član obnovljene HSP na području općine Imotski. Pristupnicu sam potpisao 6.travnja 1990.godine. Nekoliko dana nakon toga, pismeno mi se obratio g.Krešimir Pavelić, tajnik Stranke, izvješćujući me da sam na sjednici Predsjedništva "imenovan povjerenikom HSP za općinu Imotski i okolno područje". Već sutradan sam odvratio da takvo "imenovanje" ne prihvaćam, jer kao j e d i n i član nisam mogao biti b i r a n. Priznajem danas, da me to "imenovanje naprečac" moralo upozoriti bar na dvojbu glede ozbiljnosti rada HSP. Ali - nije. Odbivši imenovanje, pristao sam obavljati promičbene poslove za HSP (raspačavati tisak, učlanjivati ljude itd.itd.).

Sredinom listopada 1990.godine, u doba "Knina III", kooptiran sam u općinski krizni štab, baš kao predstavnik HSP koja je, iako formalno neosnovana, već nakon "Knina I" počela živjeti. Od tajnika Stranke, K.Pavelića, zatražio sam izričito ovlaštenje nastupati u ime HSP, podsjećajući ga na "razrješenje". Pavelić mi je odgovorio da mene "nitko nije smijenio ni zamijenio", te da su moje dopise primili "neprijatelji HSP-a" (to su tada bili g.G.A.Blažeković, gđa K.Pereković i dr.), te da slijedom toga mogu nastupati u ime HSP u svim tijelima i na svim skupovima, naravno, u skladu s Programskim načelima HSP.

Fragmenti autorova izvješća o djelovanju HSP-a u općini Imotski 1990./1991. godine

U tom svjetlu možda nekom budućem povjesničaru pravaštva bude zanimljiv i koristan i ovaj prilog o djelovanju Hrvatske stranke prava (HSP) u Imotskoj krajini nakon obnove te stranke u Zagrebu u veljači 1990. godine. Iako suvremeno pravaštvo nipošto ne spada u – da se poslužim eufemizmom – osobito sjajne stranice povijesti pravaške političke misli i prakse, ono je ipak svojim djelovanjem, sukobima i raskolima dovoljno intrigantno i ilustrativno za analizu političkoga i društvenog života u prvom razdoblju postojanja moderne neovisne Hrvatske, pa je samim time i dovoljno važno da jednom nađe svoje povjesničare.

Makar je u prvom redu memoarske naravi, ovaj se tekst ne oslanja samo na sjećanje. Štoviše, on je u pretežnoj mjeri napisan na temelju sačuvane korespondencije (uključujući autorovu korespondenciju s tadašnjim vodstvom HSP-a) te gradiva pohranjenog kod autora, a dijelom i osloncem na pojedine fragmente objavljene u suvremenom tisku (poglavito u lokalnoj *Imotskoj krajini* te u regionalnoj *Slobodnoj Dalmaciji*, manjim dijelom u zagrebačkom *Vjesniku*). Nisu u ovom sjećanju preskočeni ni memoarski i polemički prilozi drugih članova i pristaša HSP-a iz toga doba, ali je on unatoč svemu i doslovno i figurativno pisan u prvome licu jednine.

Ipak, da ni ono što se ne oslanja na objavljene izvore ne bude jednostranim izrazom naknadne pameti, osigurava ga razmjerno opširan, dokumentiran, dijelom i polemički prikaz djelovanja HSP-a koji je sastavljen u jeku prvoga raskola u suvremenoj povijesti te stranke, pod naslovom “Apage, Satanas, ili: Izvješće o djelovanju obnovljene Hrvatske stranke prava u općini Imotski od 6. IV. 1990. do 31. I. 1991.,” predöčen svim članovima HSP-a na području tadašnje općine Imotski te onda u tome, pisanom obliku, datiranom posljednjeg dana siječnja 1991., preporučenom poštom 6. veljače 1991. dostavljen većem broju stranačkih prvaka s obiju strana stranačke barikade. Primili su ga dakle već u veljači 1991. svi obnovitelji stranke i članovi njezina vodstva, a neki su na nj i pismeno odgovorili (neki čak i prijedlogom da ga se što prije tiska!), pa je time taj mjestimice patetikom začinjen prikaz postao podložan prosudbi, provjeri i kritici, što će nepristranu promatraču pomoći da lakše ocijeni njegovu potpunost, pouzdanost i vjerodostojnost, otrunjujući s njega i one ostatke pristranosti koji su u memoarskome i u polemičkom zapisu, i uz najbolju volju, nažalost, neizbježni. Pri svemu tome nije nebitno ni to da je većina sudionika tih događaja – dakle i adresata toga spisa – živa i danas, nakon više od dva desetljeća, pa se i o taj i o ovaj tekst može očešati.

Priređujući danas ovaj sastavak kao prilog zborniku radova o djelovanju Hrvatske stranke prava u hrvatskome političkom životu do proglašenja šestosiječanjske diktature, ocijenio sam kako je primjerenije zadržati se na

opisu ključnih događaja i tendencija koje ilustriraju zbivanja u stranci, ostavljajući za neko drugo vrijeme i drugo mjesto imena i događaje koji imaju pretežno lokalni značaj. No da bi se lakše shvatila perspektiva iz koje je članstvo HSP-a u Imotskoj krajini pratilo obnovu i organiziranje stranke, potrebno je osvrnuti se na prošlost i ukratko prikazati društveni i povijesni okvir tih događanja.

*

Imotski je bio među onim hrvatskim gradovima koji su pred kraj stoljeća prvi osjetili znakove nacionalnoga i demokratskog preporoda, puno prije rušenja Berlinskoga zida i Ceaucescuova pada. Trećega siječnja 1989. umro je poznati imotski liječnik dr. Bruno Tandara, koji je nakon sloma Hrvatskoga proljeća proglašen članom famoznoga *Komiteta pedesetorice* i 1972. osuđen na tamnicu unatoč imunitetu koji je uživao kao zastupnik u *maspokovskom* Saboru SR Hrvatske. Umro je jedva tri tjedna od prvoga otvorenog proplamsaja demokratskih promjena, odnosno dvadesetak dana nakon što je skupina od tridesetak bivših hrvatskih političkih uznika 10. prosinca 1988., na Dan ljudskih prava, predala Saboru predstavku sa zahtjevom za oslobođenje političkih zatočenika. Dva dana nakon smrti, Tandarine je zemne ostatke rijeka ljudi ispratila od crkve sv. Frane u Imotskome na počinak na seosko groblje u Ričicama, njegovu rodnom selu.

I najneukijima je bilo jasno da dotad nezapamćeno mnoštvo na Tandarinu sprovodu nije samo znak poštovanja prema poznatom liječniku i izraz sućuti s njegovom obitelji nego i politička demonstracija. Mnoštvo je na taj način iskazalo svoje protivljenje i komunizmu i Jugoslaviji, o čijoj su pravoj naravi iz dana u dan sve glasnije svjedočili i brojni pripadnici srpske manjine u Imotskoj krajini. Dok su se prethodnih godina i desetljeća zadovoljavali manjim provokacijama, nemali dio pripadnika te manjine u Imotskoj krajini u drugoj polovini osamdesetih postao je obijestan, pa je jedva prikrivao da je spreman odazvati se sirenskom zovu srpskoga imperijalizma, nadahnut manifestacijama u povodu "dva veka Vuka" i *voždom* Slobodanom Miloševićem. U ime manje od 1200 Srba u Imotskoj krajini javljali su se zahtjevi za uvođenje dvojezičnih natpisa na javnim zgradama, sve se glasnije slavilo zbog pobjeda tzv. antibirokratske revolucije u istočnim dijelovima Jugoslavije, priželjkivao jednak rasplet i na zapadu te zazivalo *mošti* cara Lazara.

Zato je svima zastao dah kad se nakon vjerskoga obreda nad još otvorenim Tandarinim grobom na obližnji humak iznenada popeo Vlado Gotovac, koji je u karakterističnom stilu i bez vidljive pripreme započeo govor. Iako je to bio jedan od njegovih nesumnjivo dojmljivijih političkih govora uopće, vjerojatno je malo tko shvatio što Gotovac zapravo hoće reći. Bilo je bitno samo

to da je bio među onim prvacima Hrvatskoga proljeća koji su iz Zagreba došli na Tandarin sprovod, i da je javno govorio, na iznenađenje nazočnih i na prepast nemalog broja čika u kožnim mantilima, koji takvo što očito nisu očekivali, pa nisu znali kako postupiti.

Možda je upravo taj Gotovčev govor doveo do maloga kulturno-političkog skandala koji mjesec kasnije, jer je vjerojatno da se služba pokušala osvetiti Gotovcu kad je Cankarjeva založba objavila njegov *Moj slučaj*. Knjigu koju je autor nakon dugogodišnje prisilne šutnje legalno objavio u Jugoslaviji, i kojoj je predgovor, datiran krajem kolovoza 1989., napisao Slavko Goldstein, a kao recenzenti su se potpisali vlastima jednako poćudni Predrag Matvejević i Bruno Popović, poslovođa tada jedine knjižare u Imotskome, i sam pjesnik, stavio je u izlog i – ostao bez posla. Iz kasnije je perspektive vrijedno podsjetiti na to, s obzirom na već uvriježene predodžbe o tobože silnoj demokratizaciji komunističke Jugoslavije krajem osamdesetih godina. Takvo je nasilje bilo moguće čak i nakon što su u Zagrebu osnovane prve oporbene stranke. A činjenica da je na ulicu bačen poslovođa te jedine, društvene knjižare, Ante Žužul, koji inače ni u ideološkome ni u nacionalno-političkom pogledu zapravo nije spadao u protivnike ni države ni režima, za sam je Imotski imala i pozitivne posljedice: Žužul je uskoro otvorio privatnu knjižaru (a imao je *nos* i za knjigu i za trgovinu!), pa se time bitno popravila knjižarska ponuda, što za jedan tako mali grad i nije bila nevažna stvar.

Nitko toga siječanjskoga predvečerja na malome ričičkom groblju nije shvaćao važnost i dalekosežnost toga Gotovčeva govora. Nisu to shvaćali ni režim ni režimski tisak, koji se odmah rastrubio o tom događaju na način koji najbolje ilustrira osvrt *Nedjeljne Dalmacije*. Taj inače čitani splitski tjednik donio je o tome ričičkom sprovodu kombinaciju reportaže i politički pravovjernog komentara, nazivajući ga “rekvijemom za maspok”. Nije ta nakazna i podrugljiva kovanica značila neki konkretni “masovni pokret” odnosno nekadašnje Hrvatsko proljeće, nego je nesumnjivo figurirala kao oznaka za svako hrvatsko proljeće i za svaku Hrvatsku izvan jugoslavenskoga i komunističkog okvira. Režimski tisak međutim nije ni slutio da nije posrijedi nikakav “rekvijem za maspok”, nego da su u jednome zabitu selu na zapadu Imotske krajine upravo odsvirani prvi taktovi rekvijema Jugoslaviji i komunizmu.

Mislim da to tada nije slutio ni sam Gotovac. Prethodnog je dana bio gost na večeri kod mojih roditelja, s kojima sam živio i ja sa suprugom i jednogodišnjim sinom Trpimirom. Govorilo se o politici (ta, o čemu bi se drugom uopće moglo govoriti?), ali skorašnje javno istupanje istaknutih hrvatskih disidenata u prostorijama Društva književnika Hrvatske, a kamoli njihovo organiziranje, nije spomenuto ni jednom riječju. Ni proljećarski studentski

prvaci Ivan Zvonimir Čičak i Ferdo Bušić, koji su također došli u Imotski i s kojima sam na dan Tandarina sprovoda proveo par sati, nisu o tome prozborili ni slova.

Nisam siguran, ali vjerujem da se nije radilo o konspirativnosti: razgovaralo se o stvarima za koje se, po standardnim mjerilima u *nesvrstanoj zajednici bratskih naroda*, dobivalo, *brat-bratu*, par godina zatvora. A budući da mi je Čičak nekoliko mjeseci prije u zagrebački studentski stan kasno navečer donio magnetofonsku vrpce s razgovorom koji je upravo dao ljubljanskoj *Mladini*, da ga *skinem s vrpce* i tako mu olakšam pouzdanu autorizaciju (pri čemu je usput tomu omladinskom tjedniku prenio podatke o šikaniranju jednoga stranog novinara, do kojih sam došao slučajno, listajući spise prekršajnoga suca u sklopu seminara upravnoga prava, te na hrvatski preveo njegovu pjesmu napisanu u zloglasnoj Petrinjskoj), ni danas ne mislim da mi ne bi dao naslutiti kako se u Zagrebu *nešto sprema*. Komentirali smo prosinačku predstavku Saboru, razgovarali o (ne)postojanju razlika među njezinim potpisnicima, razilazili se u mišljenju je li trebalo taj pothvat koordinirati s beogradskim disidentima (mislim da nisam ni primijetio kako drugi – muslimanski, albanski ili slovenski – disidenti nisu u tom razgovoru ni spomenuti), ali o tome da je na pomolu nešto doista veliko nije bilo ni slova.

Ni sutradan, dok sam sa svojim ocem i gostima iz Zagreba u Gradskoj kavani primjećivao kako taj ugodni prostor, elegantan na tipično provincijski način, žurno napuštaju i oni koji su uz biljarski stol i šalicu kave u njemu inače provodili duge sate, nitko nije spomenuo ni predstojeće događaje, a kamoli organiziranje političkih stranaka. Najglasniji i najduhovitiji opet je bio Gotovac, koji se kao rođeni Imoćanin nije ni osjećao gostom, nego je u *glavu* poznao mnoge ljude, a posebno je prijateljevao s vlasnikom kavane, Antom Đukom zvanim Kris, kojemu je tada predložio da kavanu, s obzirom na strukturu njezinih gostiju i tobože umne razgovore koji se u njoj vode, prozove – akademijom. I doista je godinu-dvije kasnije Gradska kavana u Imotskome dobila i službeni, formalni dometak nazivu: postala je “Gradska kavana – Kris – Akademija”. Ni onima koji su znali kako je do toga došlo nikad nije bilo jasno koja je gramatička pravila pri smišljanju toga naziva primijenio duhoviti vlasnik.

No meni su važnije bile tri Gotovčeve dosjetke koje su mi ostale u pameti s toga jutarnjeg druženja uz kavu u budućoj *akademiji*. Jedna, da je izvrsno što je na čelu Saveza komunista Jugoslavije Imoćanin Stipe Šušvar, jer on neminovno upropasti sve čega se dohvati, pa se valja nadati da će tako biti i sada. Druga, da je književnik Pero Budak na saslušanjima kod političke policije 1972. potpisivao kojekakva priznanja i optužbe na račun drugih osumnjičenika,

pa onda kod istražnoga suca poricao baš sve što je potpisao. Na začuđeno pitanje državnoga odvjetnika odgovorio bi: “Budete li me opet tukli, ja ću opet sve potpisati!” I treća, na upit moga oca o Tuđmanovu zdravlju, da je s *Francekom* poodavno u lošim odnosima, ali pouzdano znade da je teško bolestan. No kod Tuđmana to ništa ne znači, jer za nj, kako reče Gotovac, ne vrijede ljudska mjerila: “Na jednoj je večeri spomenut započeti i nikad prokopani tunel ispod Medvednice, pa je netko rekao: Zašto ne angažiraju Tuđmana? Jer, ako on odluči taj tunel prokopati, on će to i učiniti, makar sam!”

Nije se Vlado Gotovac općenito pokazao osobito dalekovidnim i spretnim političarom, ali bi cinici rekli da je, eto, početkom siječnja 1989. u Imotskome izgovorio nekoliko misli koje su se obistinile poput biblijskoga proročanstva...

*

Kad je od sredine 1989. započelo organiziranje oporbenih političkih stranaka, mnoge su od njih u samome vrhu imale Imočane, koji će odmah, razumljivo, svoje pouzdanike i pristaše tražiti i u svom zavičaju. U vrhu prve osnovane oporbene stranke, Hrvatskoga socijalno-liberalnog saveza (HSLŠ), bio je Vlado Gotovac, a urednik stranačkoga glasila (*Obzor*) postao je novinar Milan Ivkošić. Blizak vrhu Tuđmanove Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) bio je proljećarski sveučilištarac i kasniji zamjenik ministra financija Mijo Jukić, koji je iza sebe imao i robijaške dane poput zeta mu Vice Vukojevića. Još su se u emigraciji s Tuđmanom zbližili Ivan Milas i Zdenka Babić Petričević. Tuđman je na suradnju pozvao i dr. Žarka Domljana, koji bi se po potrebi sjetio i svojih imotskih korijena. U struji oko Marka i Vladimira Veselice, koju su Tuđman i Josip Manolić eliminirali već u lipnju 1989. i koja je ubrzo osnovala Hrvatsku demokratsku stranku (HDS), politički je dominantan bio poznati zagrebački odvjetnik i politički uznik Ivan Gabelica, a svoj su prostor u tim strankama i oko njih tražili i nalazili režiser Antun Vrdoljak, dojučerašnji srednjoškolski profesor filozofije Markica Rebić, budući potpredsjednik prve demokratske vlade dr. Mate Babić i mnogi drugi Imočani.

Groznica se vrlo brzo prelijevala u provinciju. Činilo se da pristupanje jednoj od novoosnovanih stranaka nije pitanje samo političke opredijeljenosti nego i elementarne pristojnosti. Moj otac, koga se naročito pokušavalo privući iz HDZ-a i HDS-a, odbio je pozive i ponude, a jednako sam postupio i ja, iako sam pomogao svom rođaku iz Osijeka, Tihomiru Čuljku, koji je s bratom Hrvojem i ovećim brojem Osječana iz famoznoga *Šeksova autobusa* sudjelovao u osnivačkome skupu HDZ-a na zagrebačkom Jarunu, da u Imotskome okupi nekoliko pouzdanih ljudi te položi temelje ogranka te stranke. U istome sam ga poslu povezo i s nekim pojedincima koje sam bolje poznavao u

nekim susjednim hercegovačkim općinama. Dalje i više nisam htio. Najbližim mi se činio program HDS-a, ali sam čekao hoće li se glasine o obnovi HSP-a koje su išle od uha do uha iščahuriti kao java.

I kad sam u ožujku 1990. pročitao da je 25. veljače 1990. u Zagrebu kao 18. oporbena stranka obnovljena Hrvatska stranka prava, odmah sam zatražio programske dokumente. Ne našavši u njima ništa što bi se kosilo s mojim uvjerenjima, pristupnicu sam potpisao i poslao u Zagreb 6. travnja 1990., samo dan nakon što sam od tajnika Krešimira Pavelića poštom dobio pet primjeraka *Programskih načela i pravila Hrvatske stranke prava*. Nisam tada poznao nikoga od obnovitelja stranke niti sam s kime imao bilo kakve veze. O izboru stranačkoga vodstva nisam uopće razmišljao, što znači da nisam ni pomislio da su obnovitelji pogriješili izabravši Dobroslava Paragu predsjednikom stranke. Uznički je pedigree u to doba spadao u standardne odlike stranačkih vođa, pa se izbor čovjeka bez komunističke i jugoslavenske prošlosti, o kome se pisalo u inozemstvu, a šaputalo u domovini, činio dobrim, iako je Paraga u to vrijeme bio u Americi.

Samo nekoliko dana nakon toga mog pristupa na *nadnevak što se lako pamti*, pismeno mi se obratio tajnik Pavelić. Čestitajući mi na “političkom angažiranju”, izvijestio me je da sam prvi član HSP-a južnije i istočnije od Splita, pa je na “sjednici Predsjedništva stranke” održanoj 12. travnja odlučeno da me se imenuje “povjerenikom” za to područje, dakle – od Sinja do Prevlake. Naivno sam odvratio da to imenovanje ne prihvaćam, jer na takve položaje valja birati ako se hoće uspjeh, i da bi bilo bolje kad bi povjerenik bio u regionalnom središtu poput Splita, jer treba voditi računa o prometnoj povezanosti i komunikacijama (tada je manjkalo i telefona, pa je jasno da ni telefaks nije bio uobičajena, svakomu dostupna naprava, dok se o mobitelima i internetu nije ni maštalo!); no kako sam zasad jedini član stranke u tom dijelu Dalmacije, prihvaćam obavljanje povjereničkih poslova dok se članstvo ne poveća, pa se regionalno i lokalno vodstvo uzmgne birati.

Od travnja do kolovoza 1990. nije bilo lako motivirati ljude da pristupe HSP-u. Uskoro mi se pridružio samo neveliki krug prijatelja i istomišljenika, dok su se ostali već raspršili, uglavnom po HDZ-u i HDS-u. Slabo se prodavalo i stranačko glasilo (*Hrvatsko pravo*), jer su se važnost i utjecaj stranačkoga tiska nakon izbora drastično smanjili, a list nije ni bio osobito intrigantan niti je izlazio u redovitu ritmu, pa je teško stjecao stalnu publiku. No ja sam se pravio kao da se svi primjerci uredno prodaju: iz svoga bih džepa na stranački račun uplatio svotu koja je pokrivala svih stotinu primljenih primjeraka bez ikakva rabata (Pavelić: “Prodavatelju dajemo 2 dinara, a 8 dinara treba uplatiti odnosno poslati na adresu: Prof. Nikola Bičanić, Zagreb, Krajiška 12”;

Bićanić: “Šaljem Vam 100 komada glasila Hrvatske stranke prava ‘Hrvatsko pravo’ te Vas zadužujem za iznos od 1000 /tisuću/ dinara koji ćete uplatiti na naš žiro-račun”), a onda bih neprodane jednostavno besplatno podijelio.

Računao sam na to da nakon sjetve nužno dolazi žetva, pa makar u početku bila i mršava. Vremena su i inače izgledala romantično: izborni je pobjednik na sve strane slavio izbornu pobjedu, razvijao zastave i pekao volove, pa je počelo čak i osipanje HSLS-a i HDS-a, koji će uskoro nestati s političke pozornice. Obje su te stranke u Imotskome imale dosta snažne ogranke, ali su ih sad stali napuštati mnogi od onih što vole pristaviti svoje lončice uz pobjedničku vatru. Istini za volju, ni lokalni HDZ nije se ponašao uskogrudno. Dijelom zbog nedostatka vlastitoga kadra, a dijelom i zbog nesumnjivog idealizma kod većine članova vodstva lokalne organizacije, HDZ je i drugim političkim strankama prepustio dobar dio vlasti u javnim, odnosno društvenim poduzećima i državnim ustanovama u Imotskome. Svi su dobili dio kolača. I meni, sudskom tumaču i odvjetničkom vježbeniku s netom položenim pravosudnim ispitom, ponuđeno je izabrati mjesto predsjednika Općinskoga suda ili općinskoga državnog odvjetnika. Bio je HSP na prvim slobodnim izborima, zajedno s Čičkovom Hrvatskom seljačkom i još nekim manjim strankama, formalno u Hrvatskome demokratskom bloku kojim su Tuđman i HDZ parirali nastanku Koalicije narodnoga sporazuma, ali je uloga tih malih stranaka, pa tako i pravaške, bila marginalna. Zato ni taj blok nitko nije spominjao kad su mi ponuđena spomenuta mjesta, iz čega sam zaključivao da je riječ o inicijativi koja je potekla s lokalne razine. I sad mislim da nisam bio u krivu, ali – nisam se o tome raspitivao niti sam došao u situaciju provjeriti jesu li ponude bile ozbiljne, budući da sam ih odmah odbio, jer me te službe nisu zanimale, a nisam htio ugrožavati očevu odvjetničku pisarnicu u kojoj sam i sam radio. No da je to bio dio nekakva aranžmana na drugoj, višoj razini, uslijedila bi ponuda nekom drugom članu HSP-a u Imotskome; ovako – sve se zadržalo na meni.

Sve je na početku šepalo. Ipak, nisam stranačkomu vodstvu uzimao za zlo što ne potvrđuje primitak pristupnica (jer sam ih prethodno fotokopirao za potrebe budućih ogranaka, odnosno podružnice te ih onda slao preporučenom poštom), a nije mi posebno smetalo ni to što se iz Zagreba jednostavno ne odgovara na naše prijedloge, upite i primjedbe u svezi sa sadržajem stranačkoga lista. Jedan jedini odgovor uputio nam je glavni urednik Bićanić, pismom datiranim u Zagrebu 19. srpnja, ali zapravo poslanim mi 30. srpnja iz Gospića. No mi smo držali da su sve to dječje bolesti stranke. Prvi pouzdan znak unutarnje slabosti HSP-a primijetio sam 21. srpnja 1990., kad sam u ime skupine imotskih pravaša nastupio na javnome skupu u Roškome Polju

kod Duvna. Bilo mi je neshvatljivo da se obavijest o održavanju toga skupa dostavlja istoga dana kad se on održava (pa je nemoguće organizirati dolazak većeg broja ljudi iz Imotskoga) i da mi se tek na licu mjesta kaže kako imam govoriti pred nekoliko tisuća nazočnih. Iako je to jasno svjedočilo o slaboj organizaciji, ni meni ni mojim prijateljima nije bilo ni na kraj pameti da se događa ono što je u svome memoarskom članku u zborniku *Pravaška misao i politika* (Zagreb, 2007.) opisao jedan od obnovitelja stranke, Goran Ante Blažeković: da je počelo rasulo u vodstvu. Nama će to ostati tajna još nekoliko tjedana, ali sam ipak već 22. srpnja uputio opširan dopis tajniku Paveliću, negodujući zbog sad već čitave hrpe površnosti, amaterizma, nerada i nereda. Odgovora nije bilo.

U kolovozu 1990. u Hrvatsku je iz SAD-a napokon dojezdio Dobroslav Paraga, čime je počelo, moglo bi se reći, razdoblje serije atentata na nj: jedva da bi prošao tjedan a da se u tisku ne pojavi vijest o konferenciji za tisak ili o stranačkome priopćenju u kojem se javlja da je predsjednik stranke ponovno bio žrtvom atentata iz kojeg se, čudom Božjim, izvukao bez ozljeda. Redale su se i javne optužbe na Tuđmanov račun i optuživalo državno vodstvo za izdaju.

Upravo me je tih dana povjerenik HSP-a za Njemačku Ivan Lozo usmeno obavijestio da sam “odlukom predsjedništva stranke razriješen dužnosti povjerenika” i da je povjerenikom imenovan čovjek koji je s Paragom proveo jedno vrijeme u zatvoru, i koji je bio član Središnjeg odbora HDS-a, te je upravo kao takav sudjelovao u tribinama i aktivnostima te stranke u Imotskoj krajini. Nisam o tome dobio nikakvu odluku – čak ni brzojav – i da se radilo samo o meni, ne bih uopće reagirao, bez obzira na to što nisam smatrao osobito *zgodnim* da HSP u Imotskoj krajini zastupa član središnjeg odbora neke druge stranke. No kako o tome nije obaviješten baš nitko od tridesetak tadašnjih članova HSP-a, nisam imao povlasticu prešutjeti tu vijest niti je odšutjeti, iako mi još nije bilo ni na kraj pameti da će većina hrvatskih političkih stranaka uskoro dobiti značajke privatnih poduzeća. Na moj pismeni zahtjev za službenom obaviješću, popraćen napomenom da “nikad i nigdje nisam prihvatio biti povjerenikom”, pa me se nije moglo ni raz riješiti te dužnosti, nikad nije došao odgovor. No nije mi se zaboravilo da sam u tome dopisu, koji je u neku ruku bio i izvješće o prilikama u Imotskoj krajini i dijelu zapadne Hercegovine, samo jednom rečenicom neizravno i zapravo nehotice kritizirao i odnos stranke prema državnome vodstvu: nisam zaljubljenik u Tuđmana, ali u postojećim okolnostima “držim da čelništvu Hrvatske treba pružiti svaku podršku”.

Proći će dva i pol mjeseca dok mi tajnik Pavelić brzojavno ne priopći kako me “nitko nije smijenio ni zamijenio”, dodajući: “Vaša pisma nismo primili

jer su završila u rukama protivnika HSP-a.” Nije taj izgovor bio sasvim pristojan, jer je sva korespondencija slana preporučenom poštom na adresu stranke, dobar dio i na privatnu adresu samoga tajnika (Zagreb, Ljubičićeva 4), koji je to predložio dok stranka ne dobije stalno sjedište, a kopije niza dopisa i na privatne adrese drugih stranačkih prvaka. No tajniku valjda nije palo na pamet da već po navici stečenoj radom u odvjetničkom uredu čuvamo ne samo kopije pisama nego i poštanske potvrde o predaji pošiljaka. Ipak, tada to više nije ni bilo važno, jer smo već znali da stvari izgledaju puno drugačije i puno lošije.

U Kninu je 17. kolovoza 1990. počela oružana pobuna srpske manjine, kao uvod u agresiju na Hrvatsku. Kao što je bilo prirodno da se državno vodstvo ponaša opreznije, kupuje vrijeme i ispipava raspoloženje svijeta, tako je bilo prirodno da se sve to na nižim razinama protumači kao oklijevanje i kukavičluk. Ako bi se, valjda iz taktičkih razloga, pojavio koji radikalniji glas, priseban ga čovjek ne bi mogao ocijeniti mudrim (kao što je primjerice bila izjava Gojka Šuška na tribini što je tih dana održana u Imotskom: “Ovo što oni nama rade u Kninu, sad ćemo mi njima u Bačkoj!”). Nije prošlo ni nekoliko tjedana, a HSP-u je u Imotskoj krajini – gdje formalno još nije bilo ni ogranka, a kamoli podružnice – pristupilo novih četrdesetak članova. Za mjesne prilike to je sad već bila respektabilna skupina, tim prije što je više od trećine članova imalo fakultetsku naobrazbu. To je značilo da praktično svaki od njih može za rad u stranci animirati ne samo članove svoje obitelji nego i širi krug znanaca i prijatelja. A zanimljivo je da su HSP-u Imotski tada pristupila i dvojica muslimana rodom iz Zenice, koji su bili zaposleni kod privatnih poslodavaca i već su neko vrijeme radili u Imotskome. Pristupnice su potpisali tvrdeći da su Hrvati, i da su im to bili i očevi i djedovi.

Kako su svi ti novi članovi u stranku ušli preko izvorne, naše jezgre i kako sam upravo ja izvornike njihovih pristupnica poslao stranačkoj središnjici, bilo je logično da me nije mimoišlo ni formiranje tzv. kriznoga stožera za općinu Imotski. Taj je stožer u biti bio međustranačko vijeće, odnosno kolektivno tijelo ustrojeno pri općinskoj skupštini i općinskoj vladi (“izvršnom vijeću”), a u nj su svoje predsjednike delegirale sve stranke koje su na mjesnoj razini imale osnovane ogranke ili podružnice. To je tijelo prividno imalo zadatak započeti obrambene pripreme, pa je to i činilo, sa skromnim sredstvima i znanjima što su ih imali njegovi članovi, koji su (i ja među njima!) bili uvjereni da “pravoga” rata u srcu Europe ipak neće biti i da se zapravo pripremamo za čarkanja i demonstraciju sile. No njegova stvarna uloga bila je politička i psihološka: tzv. krizni stožer imao je pokazati da se za obranu pripremamo i da oko temeljnih pitanja, kao što su uspostava hrvatske državne neovisnosti i obrana od agresije, nema nikakvih razlika ni razrožnosti. Imotska je specifičnost

bila da u tome kriznom stožeru Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP) nije imala svog predstavnika (jer se općenito držalo da ta stranka na području Imotske krajine više ni ne postoji, a ne sjećam se ni da bi netko, osim bivšega šefa općinskoga komiteta *Partije*, priznao da je njezin član), ali je zato svog predstavnika imao HSP, koji još nije imao ni ogranak ni podružnicu. Statutarne pretpostavke za osnivanje ogranaka (po pojedinim selima, za što se zahtijevalo 10 članova), odnosno podružnice (koju je formiralo više ogranaka na područje jedne općine) sad su već bile ispunjene, ali smo formalno osnivanje odgađali, nadajući se dolasku nekoga iz stranačke središnjice, napose predsjednika Parage, jer se u to doba običavalo na taj način promicati stranačke interese, a takve bi skupove uvijek pratilo bar tisuću ljudi.

Početak rujna 1990. iz stranačke sam središnjice – koja je, očito, slabo znala jesam li ili nisam “razriješen” dužnosti na kojoj nikad nisam ni bio – dobio veću količinu “zahtjevnih listića” te letaka nazvanih “Poziv”. Kao moto tom “Pozivu” navedene su riječi tadašnjega hrvatskog ministra vanjskih poslova Zdravka Mršića, koji je – prema *Vjesniku* od 28. kolovoza 1990. – u Londonu izjavio: “Cilj Hrvatske nije nezavisnost nego rekonstrukcija Jugoslavije.” Zato se pozivalo građane da potpišu “zahtjevni listić” i tako sudjeluju u plebiscitu kojim se traži suverena, slobodna, neovisna i demokratska hrvatska država. Nije bilo ni jednoga člana HSP-a u Imotskome – ali ni člana drugih hrvatskih stranaka – koji taj zahtjev ne bi podupro. Problem je međutim bio u tome da HSP u tom trenutku, bar u južnoj Hrvatskoj, nije imao organizacijske snage ni sredstava da takav plebiscit provede, a teško da je bilo bolje i drugdje. Prema tvrdnjama stranačkih čelnika – koji zasigurno nisu umanjivali broj svojih pristasa – u rujnu 1990. HSP je u Hrvatskoj, BiH i inozemstvu imao samo 8500 članova. Postojale su čitave hrvatske pokrajine u kojima nije bilo ni jednoga stranačkog ogranka, a možda ni člana, pa je od prvoga trenutka bilo jasno da bi se započeti plebiscit mogao izvrnuti u katastrofu. O ozbiljnosti kojom mu se pristupilo rječito govori i spomenuti letak. Osim što je već na prvi pogled odavao slabu pismenost autora, u njemu se otkrivalo da stranačko vodstvo ima teškoća i s kalendarom – unatoč otisnutom citatu Mršićeva govora iz novina tiskanih 28. kolovoza – u “Pozivu” se navodi da će potpisivanje trajati “od 22. 8. do 31. 12. 1990. g.”

Znao sam da će potpise biti lako skupiti u Imotskome (i doista je za 10 dana skupljeno njih više od 4500, a prikupljanje se nastavilo), ali – što s ostalim općinama u srednjoj i južnoj Dalmaciji, što sa zapadnom Hercegovinom? Kako to ondje organizirati? Imamo li ondje članove na koje bismo se mogli osloniti? Požurio sam pitati i negodovati. I opet iz Zagreba nije bilo odgovora. No da u središnjici stranke netko ipak o nečemu na svoj način razmišlja govori

činjenica da sam umjesto traženoga napatka dobio usmenu obavijest kako “predsjedništvo HSP-a” drži da je nedopustivo da kao predstavnik stranke budem u “tuđmanovskom, izdajničkom kriznom štabu”, pa se očekuje da iz toga tijela istupim.

To je već prelazilo svaku mjeru: bio je to etički nedopustiv i u političkome smislu samoubilački zahtjev. Takav korak ne bih mogao objasniti ni sebi, a kamoli drugima: Hrvatska pokazuje jedinstvo neupamćeno u povijesti, a mi u tome ne želimo sudjelovati, iako smo pozvani čak i unatoč izostanku formalnopravne podloge (postojanje ogranka). Zato sam sada uputio oštrije intoniranu pisanu tužaljku i kazao kako ću u općinskome kriznom stožeru ostati baš u ime HSP-a sve dotle dok ne dobijem izričitu pismenu zabranu da ondje u tom svojstvu nastupam. Silne državničke obveze stranačkoga vodstva nisu mu dopustile da brzo odgovori: tek mi je brzojavom od 31. listopada 1991. tajnik Pavelić javio da ipak mogu u ime HSP-a sudjelovati u radu kriznoga stožera i nastupati na javnim skupovima “u skladu s programskim načelima i pravilima”. Napatka o daljnjem prikupljanju potpisa za neovisnost Hrvatske nije bilo ni tada, ni bilo kad kasnije. Ne sjećam se da je stranka ikad objavila rezultate te akcije.

Tada, u drugoj polovini listopada 1990., u javnost su već počele curiti vijesti o sukobu u vodstvu HSP-a, o suspenziji književnika Zlatka Tomičića iz vodstva, o trijumviratu Paraga–Pavelić–Paradžik na jednoj i drugim članovima Predsjedništva (koji su ujedno većina obnovitelja stranke) na drugoj strani, o Paraginoj bespoštednoj kritici ostalih hrvatskih stranaka, a napose Tuđmana i HDZ-a... Mi u provinciji nismo imali pojma o čemu se radi: nitko se nije potrudio obavijestiti članstvo, niti je komu padalo na pamet da ta neobaviještenost izaziva zabunu i slabi ugled stranke, napose na lokalnoj razini. Malo je pomoglo i “Priopćenje za javnost”, koje je pisano pisaćim strojem bez slova s dijakritičkim znakovima te je datirano 25. listopada. U ime HSP-a potpisao ga je D. Paraga, a u njemu se navodi: “Ovih dana u Hrvatskoj stranci prava otkrivena je neformalna grupa koja je po režiji izvana imala zadatak da iznutra razbije HSP pokušavajući onemogućiti realizaciju odluka Predsjedništva kao i njenih drugih tijela.” Nakon tog uvoda, koji je već jezikom i stilom odavao nedemokratski, upravo boljševički duh, ustvrdilo se da pripadnici te “neformalne grupe” nisu uopće članovi stranke, jer “su iz nje kao takvi brisani još prije mjesec dana”, ali se onda između njih ipak pravi razlika: jedne se optužuje da su pouzdanici HDZ-a i HDS-a, a druge da zapravo rade u interesu “jedne destruktivne antidemokratske političke organizacije koja djeluje iz inozemstva” te teže stvaranju nove pravaške stranke koju kane nazvati Čistom strankom prava. Sve je, dakako, začinjeno usputnom napomenom da je “u

medjvremenu dne 9. listopada predsjednik HSP-a preživio [...] čudom pokušaj atentata izazvan sabotажom na osobnom vozilu putujući u Ljubljanu na sastanak sa predsjednikom Skupštine Slovenije dr. Francom Bučarom”.

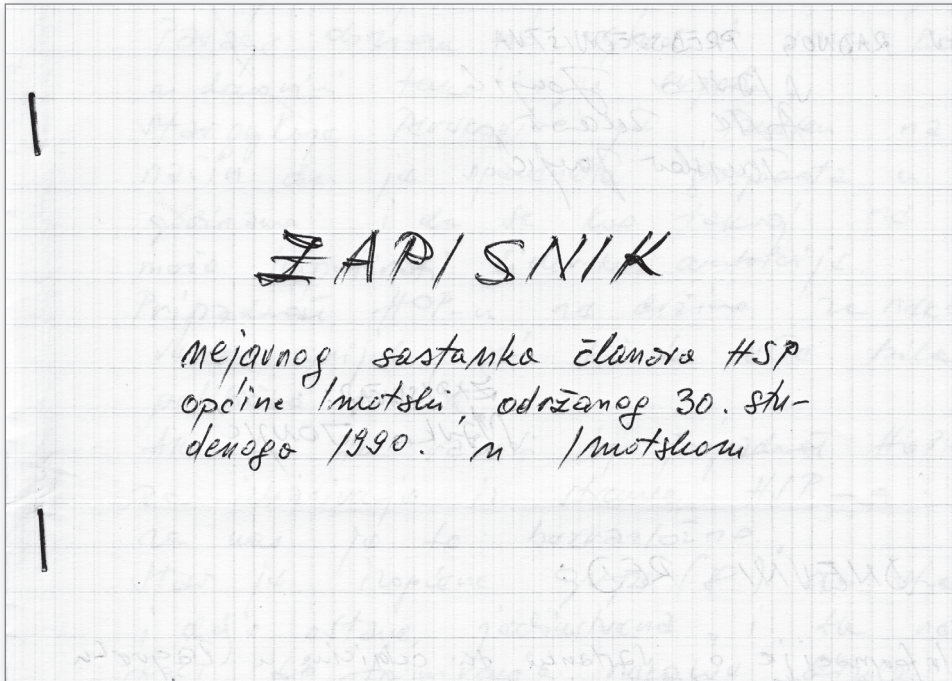
Imotskim pravašima, kojima se iz Paragina kruga htjelo za “povjerenika” nametnuti člana Središnjeg odbora HDS-a, te optužbe nisu izgledale previše ozbiljno (iako sam mnogo kasnije doznao da taj dio optužbe nije bio sasvim neistinit, jer su neki članovi vodstva HSP-a doista istodobno bili na popisu članstva HDZ-a i HOP-a!). Ni kad smo saznali da se iza famozne “destruktivne antidemokratske političke organizacije koja djeluje iz inozemstva” skriva Hrvatski oslobodilački pokret (HOP) nismo bili osobito impresionirani, jer su se malo prije Paraga i Pavelić u Bleiburgu fotografirali s predsjednikom HOP-a Srećkom Pšeničnikom te dali zajedničku fotografiju objaviti u *Hrvatskome pravu*. Na svakom je koraku bilo pojedinosti koje su pokazivale da i Paraga koketira s istim onim temama i simbolima na kojima HOP (i jedan i drugi) grade svoj opstanak. Nikomu se to nije činilo previše ozbiljno: to je folklor, dijelom i izraz višedesetljetnih frustracija, nipošto budućnost. Koliko god smo mi bili politički neiskusni i naivni, ta i slična priopćenja stranačke središnjice izgledala su nam djetinjasto. No kako su vijesti o sukobima i prijetećem raskolu obeshrabrивale simpatizere i članove stranke, ocijenili smo da valja nešto poduzeti.

Ravnajući se onom Starčevićevom da se “čist posao ne boji svjetlosti”, posegnuli smo za neuobičajenim sredstvom: za 10. studenoga 1990. u staroj kinodvorani u Imotskome, koja može primiti par stotina ljudi, sazvan je javni skup. Dvorana je bila gotovo ispunjena: okupilo se sedamdesetak članova stranke i još stotinjak promatrača. Unatoč tomu što je stranka kako-tako djelovala već skoro sedam mjeseci, pa i unatoč tomu što je imala Paragina “povjerenika” koji je od toga članstva zapravo bio odsječen, na moj su prijedlog članovi birali “inicijativni odbor HSP-a Imotski”, i to tako da se za svako mjesto natječu najmanje tri kandidata. U svome smo neiskustvu planirali da nekako pokušamo izvršiti pritisak na sukobljene struje u vodstvu, pa smo držali da će izabrano vodstvo imati čvršći legitimitet i snažnije uporište u tim razgovorima, te se zato htjela izbjeći bilo kakva sumnja u dirigirani izbor. Da skup nije bio otvoren i javan, rezultatima bi se moglo prigovoriti, jer sami po sebi nisu upućivali na demokracičnost izbora: jednoglasno sam izabran predsjednikom inicijativnog odbora. Tako je glasovao i Paragin “povjerenik”, koji je očito ocijenio da mu nije oportuno oponirati općem raspoloženju u gradiću u kojem svatko svakoga poznaje. Istodobno je odlučeno da tročlano izaslanstvo imotskih pravaša ode u Zagreb i razgovara sa svim članovima Predsjedništva i obnoviteljima stranke te apelira na njezino jedinstvo i unutarnju slogu. Predložio sam da u tom izaslanstvu bude i Paragin “povjerenik”, pa je tako i bilo.

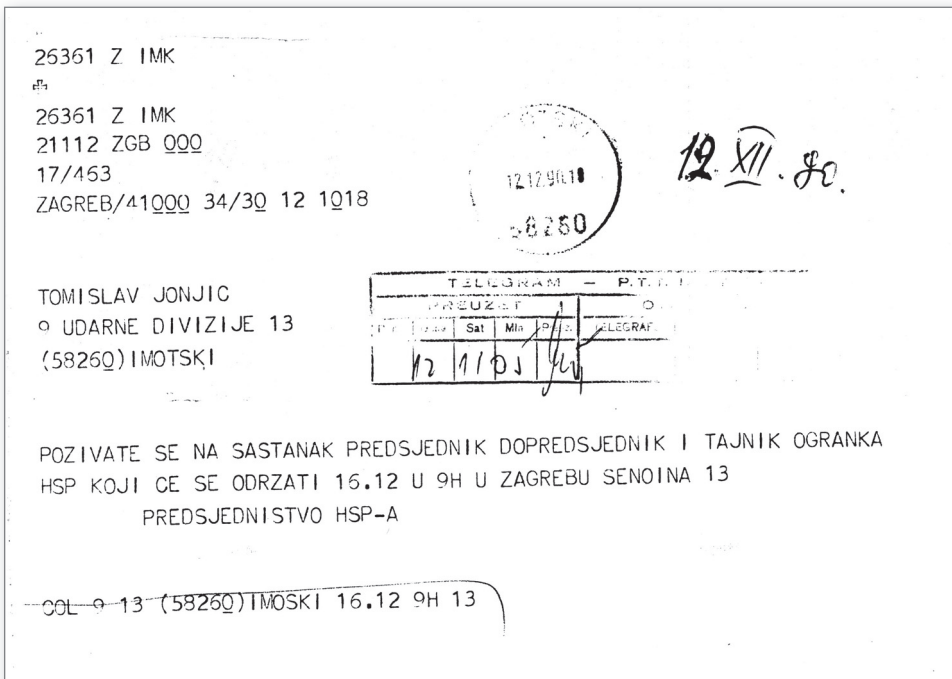
Krenuli smo u Zagreb 13. studenoga 1990., prethodno uglavivši sastanke tijekom 14., 15. i 16. toga mjeseca. Kako smo već naučili da se u stranci suspendira, isključuje te iz članstva briše bez prava na pravni lijek, učinilo nam se uputnim da se legitimitet ojača osnivanjem ogranka, ali ne u gradu Imotskome (gdje treba nazočnošću stranačkoga vodstva napraviti primjerenu *feštu!*), nego u nekom selu. Previranja u stranačkom vrhu neka posluže kao izlika zbog nepozivanja nekoga iz vodstva, jer bi bilo tko od njih ionako nerado došao na seosku priredbu. Tako je 16. studenoga 1990. u selu Grubine 13 članova HSP-a osnovalo prvi ogranak stranke u Imotskoj krajini, uredno potpisalo zapisnik osnivačke skupštine i jedan izvorni primjerak preporučenom poštom dostavilo u stranačku središnjicu, koja je već neko vrijeme bila u zagrebačkoj Šenoinoj ulici br. 13. U međuvremenu smo mi u Zagrebu razgovarali s obnoviteljima stranke i članovima Predsjedništva. Htjeli smo da to budu pojedinačni, a ne skupni razgovori, jer nam se činilo da ćemo tako dobiti više pojedinosti iz različitih izvora, pa će i ukupna slika biti potpunija. Dok su svi pripadnici “neformalne grupe” održali riječ i našli se s nama u utanačeno vrijeme (tek sam ih tada upoznao, ne računajući Blažekovića, koga sam to ljeto bio sreo u Roškome Polju), Paraga i Paradžik se na sastanku dogovorenom za 15. studenoga nisu pojavili. Nisu se ni ispričali dok smo više od dva sata čekali u Šenoinoj, iako smo – kako sam poslije zabilježio u spomenutome izvješću – “mi doputovali iz Imotskoga, a ne iz Zaprešića”, prevalivši o svome trošku gotovo 450 kilometara u jednome smjeru, u okolnostima koje više nisu bile sasvim mirnodopske. No u Šenoinoj nam je rečeno da će se svi problemi riješiti uskoro, “na plenumu stranke”.

Po povratku iz Zagreba, 19. studenoga telefonom sam provjerio je li središnjica primila zapisnik o osnivanju ogranka u Grubinama te se iznenadio kad mi je kazano da je zapisnik stigao, ali da je osnivanje protivno statutar-nim odredbama. Istoga sam dana uputio dva pisma. Prvim sam od središnjice stranke zatražio objašnjenje tobožnje nestatutarnosti osnovanoga ogranka i autentično tumačenje toga propisnika (jer “unatoč temeljitom iščitavanju statutar-nih odredbi, ne mogu pronaći nijednu zamjerku postupku osnivanja”) te molio naputak kako postupiti prema tom ogranku “da se ne bi nepotrebno rađalo nezadovoljstvo” kod članstva.

Drugim sam pismom tajnika stranke Krešimira Pavelića izvijestio o rezultatima razgovora tijekom boravka u Zagrebu. Ne želeći dolijevati ulje na vatru i ne znajući da je tajnik čvrsto u zajedničkome kolu s Paragom i Paradžikom, nisam u tom dopisu uopće spomenuo da se Paraga i Paradžik nisu ni ispričali zbog nedolaska. To sam jednostavno prešutio radi *mira u kući*. Važnije mi je bilo kazati da je svih osam tobožnjih “otpadnika”, odnosno pripadnika “ne-

Zapisnik jednog od sastanaka HSP Imotski

Ilustracija kaotičnog stanja u vodstvu HSP-a: poziv upućen ogranku koji za vodstvo ne postoji

formalne grupe”, jednoglasno za to “da stranku treba sačuvati jedinstvenom, i da ove razmirice valja prekinuti”, pa zato “apeliram i na Vas da poradite u tom smjeru, jer su štete ‘na terenu’ nemjerljive”. Imali smo iluziju da postoji volja za nadilaženjem sukoba. Odgovora na to nije bilo. Umjesto njega, 23. studenoga primio sam iz Šenoine 13 priopćenje s Paragininim potpisom: članovi “neformalne grupe” koje se sumnjiči da su eksponenti “destruktivne antidemokratske političke organizacije koja djeluje iz inozemstva” isključuju se iz stranke. Pristojnu čovjeku nije moglo promaknuti: nema obrazloženja, nema pravnoga lijeka.

Točno tjedan kasnije, 30. studenoga, okupilo se četrdesetak imotskih pravaša te je sa zatvorene sjednice vodstvu stranke uputilo pismeni apel, ponovno pozivajući na jedinstvo. Nije ni sad bilo odgovora, ali je 12. prosinca stigao brzojav naslovljen na moje ime: “Pozivate se na sastanak predsjednik dopredsjednik i tajnik ogranka HSP koji će se održati 16. 12. u 9h u Zagrebu Šenoina 13 – Predsjedništvo HSP-a.” Predsjedništvo dakle pojma nema o tome da u samome Imotskom uopće nema ogranka, nego da taj postoji u jednome selu u Imotskoj krajini, a očito nije načistu ni s time tko je “povjerenik”, što je “inicijativni odbor” i tko ga kao predsjednik predstavlja. Četiri dana prije toga brzojava na moju su adresu stigli i dokumenti suprotstavljene struje koja se naziva “Privremenim odborom HSP-a”: pripadnicima “neformalne grupe” sad su se pridružili i pjesnik Zlatko Tomičić i urednik *Hrvatskoga prava* Nikola Bićanić. Optužbe na račun “trijumvirata P-P-P” množile su se i imale sve konkretnije oblike.

Bilo je više nego očito: sve su karte već na stolu i više nemamo nikakvih iluzija. Jasno je da će se od nas 16. prosinca tražiti da blagoslovimo raskol stranke i isključenje njezinih obnovitelja ili ćemo i sami biti isključeni. S druge strane, “Privremeni odbor HSP-a” saziva sastanak za 22. prosinca: i njegovi bi članovi ograncima, podružnicama i inicijativnim odborima izložili svoje poglede na stanje u stranci.

O samoj stvari, odnosno o osnovanosti ili neosnovanosti odluke o sankcijama protiv tih ljudi, zapravo nismo ni mogli suditi, jer nismo dovoljno znali činjenice, budući da je nekoliko pisama i nekoliko sastanaka bilo nedovoljno za savjesno odlučivanje. No način na koji su ljudi koji su tada tvorili “Privremeni odbor HSP-a” odstranjeni iz stranke nije ostavljao nikakve dvojbe: bilo je to nasilje nad pravom i otvorena negacija elementarnih demokratskih uzusa. Zato smo za 14. prosinca sazvali sastanak imotskih pravaša i dobili ono što smo tražili: imperativni mandat da i 16. i 22. prosinca odbijemo sudjelovati u bilo kakvu odlučivanju ako nema pouzdana dokaza da su pozvani predstavnici suprotne struje. Onaj tko se boji rasprave, samim time

priznaje da argumenti nisu na njegovoj strani. I tada je, opet na moj prijedlog, članom tročlanog izaslanstva za oba skupa izabran i Paragin “povjerenik”, unatoč tomu što je 30. studenoga jedini odbio potpisati spomenuti apel za jedinstvo stranke. Predložio sam ga upravo zato da *spadnu sve maske* i da se onemogućuje manipulacije. No on se 16. prosinca u Zagrebu nije pojavio na zajedničkom sastanku; susreo se kasnije nasamo s Paragom. No i bez toga sam, nakon toga sastanka, znao da ga skup “Privremenog odbora HSP-a”, urečen za 22. prosinca, neće ni zanimati. On je stranu davno izabrao; točnije – ta je strana još ranije izabrala njega.

U stranačkim prostorijama koje su se nalazile u stanu u Šenoinoj 13 predstavnike ogranaka dočekali su Paraga, Paradžik i Pavelić. Ne znam koliko je ogranaka bilo zastupljeno (jer o nekakvim akreditivima i kvorumu nije bilo ni spomena!), no znadem da smo svi stali u sobu od 15-20 četvornih metara. Predsjednik stranke, koga sam tada prvi put vidio uživo, na svoj je standardni način, govoreći sebi u bradu i *bez krvi*, započeo kraće *predavanje*. Bilo je podijeljeno u dva dijela. U prvome, obračun s Tuđmanom: on i njegova stranka jednaki su, ako ne i veći neprijatelj Hrvatskoj od Miloševića; Ustav koji se planira donijeti za nekoliko dana znači uvođenje diktature; ako dođe do oružanih sukoba, “mi” se nećemo oslanjati na Tuđmana i hrvatsku policiju, nego ćemo se “za Hrvatsku do Drine” boriti onako kako mi znademo i umijemo, oslanjajući se pritom i na “antisrpsku koaliciju” i demokratske snage sa Zapada. U drugome, napad na “neformalnu grupu”: to su obični agenti HDZ-a i pouzdanici HOP-a (čitaj: “ustaške emigracije”); oni za račun svojih nalogodavaca potkopavaju stranku i optužuju “legalno vodstvo” za novčane i slične manipulacije, a svima njima krajnji je cilj onemogućiti borbu za uspostavu neovisne Hrvatske.

Prvi sam zatražio riječ. Nije mi, doduše, tada bilo ni na kraj pameti da je nagovještaj stvaranja neke *stranačke vojske* ozbiljan, ali sam u par rečenica pokušao objasniti kako držim da je i radi općih i radi partikularnih, stranačkih interesa pogrešno razarati političko jedinstvo i slogu hrvatskoga naroda (pa bi u skladu s time bilo skandalozno da mi je jesenas doista bilo zabranjeno sudjelovati u radu općinskoga kriznog stožera kao predstavnik HSP-a!), a još je nezgodnije ako u svome oporbenom stajalištu nastupamo s pozicije da je Tuđman gori od Miloševića, jer – tko previše dokazuje, ništa ne dokazuje. No ovdje smo zapravo zbog nečega drugog: zbog rasprave o stanju u stranci i o rasulu koje ostavlja pogubne posljedice u provinciji, a valjda i u Zagrebu i u emigraciji. Kad sam tih nekoliko rečenica dopunio obaviješću o imperativnome mandatu s kojim smo došli iz Imotskoga i dometnuo da mi ne možemo sudjelovati u radu skupa ako nisu pozvani i pripadnici “Privremenog odbora

HSP-a”, započeli su napadi: Pavelićevi verbalni, a Paradžik se možda ni od onih drugih ne bi suzdržao da smo pokazali kako se ni u tom slučaju ne kanimo povući podvijena repa. U korist nam je nesumnjivo išla činjenica da se tim prijetnjama i napadima na nas nije pridružio nitko od predstavnika ogranaka. Štoviše, Gospićani su nam odmah priskočili u pomoć, a poslije su se s nama solidarizirala još i vodstva ogranaka iz Karlovca, Duge Rese, Lošinja, Zagreba...

Sastanak je ubrzo završio bez zaključaka i nekog zajedničkog stajališta. Uzaludno je bilo naše inzistiranje na tome da se takvim istupanjem ne opredjelujemo ni za koju stranu, nego samo tražimo da se održi sastanak stranačkoga vodstva ili opći sabor, pa neka se odluke donesu na demokratski način. Kad smo izlazili iz stranačkih prostorija, nisam imao osjećaj da smo u manjini (naprotiv!), ali sam Paragi glasno dobacio da znam što nas čeka: ako novine ne donesu vijest o nadilaženju raskola u stranci, neminovno će doći vijest o našem isključenju iz HSP-a. Treće nije moguće. Odbio je provokaciju: “Ne, pa zašto!? Mi smo demokratska stranka, Vi imate pravo stavljati prijedloge...!” Četiri dana kasnije, 20. prosinca, primio sam brzoglasnik: “Predsjedništvo HSP donijelo je odluku da Vas suspendira s mjesta povjerenika za općinu Imotski zbog Vaše destruktivne djelatnosti. Predsjednik, Dobroslav Paraga.”

Sad sam, eto, “suspendiran” s mjesta na kojem nikad nisam bio, i s kojega sam već jednom bio “razriješen”. Tipično za organiziranost stranke i demokratski duh koji je vladao u njoj...

Moja je sudbina time bila zapečaćena, ali – postojale su obveze prema više od 70 članova koji su očekivali rasplet i nekoliko desetaka koji su najavljivali pristupanje stranci. Članstvo smo izvijestili o tijeku sastanka u Šenoinoj, a onda sam 21. prosinca nazvao stranačko sjedište u Šenoinoj 13. Predstavljajući se izmišljenim imenom i hineći da nazivam iz Dubrovnika, htio sam provjeriti je li “Privremeni odbor HSP-a” na sutrašnji sastanak pozvao Paragu i družinu. Mislio sam: ako nije, ne bismo u predbožićne dane ni putovali u Zagreb, jer ni u radu toga skupa nećemo sudjelovati, a nije nam do predstave nalik na onu što smo je odgledali u Šenoinoj. Na telefon se javio Krešimir Parač, koga sam bio sreo u Šenoinoj, a sedam-osam godina kasnije doznao sam da je kao politički uznik petnaestak godina proveo u zatvoru. Parač je odmah izlanuo da je poziv došao, ali da tamo nitko neće ići, jer “tamo su neprijatelji HSP-a, i svatko tko tamo samo nos pomoli, bit će isključen iz stranke...”

Nakon toga mi smo, naravno, otputovali u Zagreb, kao i uvijek – o svom trošku. U skladu s imperativnim mandatom koji smo dobili od članstva, na skupu održanom 22. prosinca suglasili smo se s prijedlogom da se “trijumvirat P-P-P” još jednom pozove na kompromis i nadilaženje sukoba, te da se

u suprotnom od mjerodavnoga ministarstva zatraži intervencija u skladu sa stranačkim statutom i zakonskim propisima o djelovanju političkih stranaka. Ne znam jesu li ostali sudionici skupa mislili da će se ministarstvo ravnati samo zakonom, ali ja – i danas priznajem vlastitu naivnost! – doista jesam. Kršenje stranačkih pravila i povrede zakona bili su tako očiti da mi se ispravljanje toga pravnog nasilja činilo neminovnim.

Proći će još neko vrijeme dok ne shvatim da ti propisi i stranački statuti ne služe da bi osigurali zakonitost postupanja i unutarstranačku demokraciju (pa time ojačali i demokratske standarde u društvu), nego tomu da bi stranački organizam u cijelosti podvrgnuli stranačkim vodstvima, s kojima onda vladajuće strukture, koje god one bile, neusporedivo lakše izlaze na kraj: i mrkve i batina ima uvijek dovoljno kad se nabavljaju o tuđem, narodnom trošku.

A kad je potpisima 63 imotska pravaša donesena i potom objavljena odluka da se do kraja siječnja 1991. održi osnivačka skupština ogranka HSP-a u Imotskome (čime bi se otvorila i mogućnost organiziranja podružnice, jer bi time bilo više ogranka), “trijumvirat P-P-P” zaključio je da više ne smije oklijevati: uvečer 20. siječnja obaviješten sam da te večeri, u privatnome stanu u Imotskome u kojem kao najmoprimac stanuje Paragin “povjerenik”, Paraga, Paradžik i Pavelić pokušavaju krišom osnovati ogranak stranke, ali je problem u tome što ne mogu pronaći propisanih 10 članova. Banulo je tamo nas nekoliko na brzinu skupljenih, bez poziva. Uz trojku je bio i Anto Đapić, kasniji dugogodišnji predsjednik stranke. On je tada šutio, ali mi je poslije u više navrata kazao da večer nije zaboravio. Povala se žustra rasprava, koja je povremeno prelazila i okvire pristojnoga. Izgubivši strpljenje, nju je u konačnici vrlo pregnantno sažeo Ante Paradžik: “Ono što nas desetak napravi večeras, ‘pisat će se’, a što god napravi vas sedamdeset, ne će se ‘kontakti’...”

No u lokalnim i regionalnim medijima ipak nije objavljeno da je ogranak osnovan. Bilo je previše svjedoka da se među više od 70 članova HSP-a u Imotskome nije moglo pronaći njih 10 koji bi bili spremni sudjelovati u tom igrokazu, pa je u *Slobodnoj Dalmaciji* osvanulo da je “imenovan (sic!) inicijativni odbor HSP Imotski”. Umjesto nekadašnjeg izabranog, sad se pojavio – imenovani. Demokratski napredak nije bio baš vidljiv, ali se bar primaknulo cilju. No još su nekoliko dana trajali pokušaji da se bar na lokalnoj razini postigne kompromis: meni se nudilo da se “sve zaboravi”, da budem predsjednik lokalne organizacije, samo neka privolim članstvo da se prikloni Paragi. Njegovu “povjereniku” neka ostavim mjesto dopredsjednika, a sve ostale “funkcije” da rasporedim kako god me volja. Svatko se mjeri svojim laktom; moj nije ostavljao dvojbe: odbio sam takav kompromis bez ikakve rasprave. Prekinuli smo svaki kontakt na više mjeseci; poslije smo se opet našli na zajedničkome poslu, u odori. U istoj stranci – više nikad.

Završni čin zbio se 30. siječnja 1991.: uz Paraginu nazočnost 11 je članova HSP-a – od kojih su samo dvojica prije bila članovi stranke – sudjelovalo u osnivanju “ogranka HSP u Imotskom”. Skup je najavljen jedva sat vremena prije početka, a nije bila ispunjena ni osnovna statutarna pretpostavka: tih 11 članova bilo je iz različitih naselja, pa nisu mogli pripadati istome ogranku (“ogranak se osniva u mjestu gdje ima više od 10 članova HSP”). No zato se “legalno vodstvo” pobrinulo da mu se ne dogodi *diverzija* kao 10 dana prije: iako je skup bio javan, stražari na ulazu dvorane pobrinuli su se da se “javnost” prilagodi ukusu stranačkoga vodstva, fizički onemogućivši da u dvoranu uđu ljudi koji vodstvu nisu po ćudi. Među takvima je bilo pedesetak članova HSP-a, sad s već višemjesečnim stažem u stranci. I ja među njima.

A idućih nekoliko dana i tjedana u dnevniku *Slobodna Dalmacija* i, nešto manje, u polumjesečniku *Imotska krajina* odvijao se ljuti verbalni boj u rubrici namijenjenoj pismima čitatelja. Danas on izgleda smiješno, onda se činio silno važnim: mi smo iznosili kronologiju događaja i dokazivali – jednom čak s potpisom 71 člana stranke – da su Paraga i društvo postupili protostatutarno; Paraga je tvrdio drugačije. Na kraju je bilo onako kako je Paradžik najavio da će biti: “Predsjedništvo HSP-a” jednostavno je odlučilo nepostojecim proglasiti ogranak HSP-a u Grubinama, osnovan tri mjeseca prije, a sedamdesetak članova HSP-a koji su stranci pristupili prije prvih vijesti o raskolu jednostavno – izbrisati. Treba li isticati: nikad nitko od nas nije dobio nikakvu odluku o tome, pa se nije ni mogao žaliti. Samljeo nas je žrvanj prave *revolucionarne pravde*, tipičan za vremena i mozgove nesklone demokraciji. Ne znam koliko je vremena prošlo dok HSP u Imotskome nije ponovno dosegao tu brojnost članstva, ali sam gotovo siguran da bi – da raskola nije bilo – stranka već sredinom 1992. na imotskome području samo HDZ-u gledala u leđa. Ovako se većina nas tijekom 1991. okrenula nečemu što se činilo i jest bilo važnije: sudjelovanju u obrani države.

“Predsjedništvo HSP-a” imalo je priliku okružiti se *autentičnim* pravašima, poput legendarnoga petparačkog novinara Marinka Božića, koji je postao urednikom stranačkoga lista i tajnikom uredništva, te njemu sličnima. A većina “izbrisanih” nikad se više nije uključila u stranačke aktivnosti, čak ni nakon što je na kutinskome saboru u rujnu 1993. Anto Đapić smijenio Paragu (koji je još prije iz stranke očistio i Pavelića, koji je požurio osnovati Hrvatsku demokratsku stranku prava, a Paradžik je u rujnu 1991. ubijen na prilazu Zagrebu). Na Paragu je tada, iako u mnogo blažem obliku, primijenjen model kojim se on 1990./91. poslužio da zavlada strankom. Žrtvom toga istog modela mnogo kasnije, 2012., postat će i sam Đapić. A kutinski je sabor poništio i ranija isključenja iz stranke.

Formalno se to valjda odnosilo i na nas, članove HSP-a iz Imotske krajine, vjerojatno uključujući i one koji su, nakon što ih se HSP odrekao, pristupili Stranci hrvatskoga državnog prava (SHDP), osnovanoj u Zagrebu 10. travnja 1992. godine. Na osnivačkome sam skupu izabran u predsjedništvo te stranke, ali sam i predsjedništvo i samu stranku napustio već u ljeto iste godine, čim sam u novinama pročitao da je predsjedništvo SHDP-a tobože odlučilo da će na parlamentarnim izborima nastupiti u koaliciji s HDZ-om. Iako sam bio član predsjedništva toga političkog mrtvorodenčeta, novinska mi je vijest bila prvi glas i o toj sjednici predsjedništva i o toj koaliciji. No to mi je ujedno bio i dokaz da “trijumvirat P-P-P” nije jedini koji misli da ima pravo samostalno i bez obzira na statut odlučivati u ime kolektivnoga tijela. Franz Neumann otkrio je *toplu vodu* kad je ustvrdio da je lako zazivati demokraciju iz oporbe: na vlasti čovjek lako dođe u napast da zaboravi krilatice kojima se uspeo na vlast. Zato sam pismom predsjedništvu stranke i kratkim tekstom u *Vjesniku* zatvorio to poglavlje svoga života.

Upravo tih dana izjalovila se nada da se bar s lokalne razine potakne ujedinjenje tada već dviju pravaških stranaka. Sve oporbene stranke suglasile su se oko toga da dr. Žarku Domljanu, predsjedniku Hrvatskoga sabora i kandidatu HDZ-a za Zastupnički dom u izbornoj jedinici (tako se birala polovina zastupnika, drugih 60 biralo se s državne liste), suprotstave jednoga kandidata. Izbor je pao na mene. Trebao sam ići na izbore u 46. izbornoj jedinici, koja je obuhvaćala pretežan dio općina Imotski, Sinj i Omiš, kao kandidat SHDP-a s potporom ostalih stranaka. Sporna je bila samo potpora HSP-a, a ja protiv HSP-a nisam htio ići. Na sastanku HSP-a, održanom u Splitu, odlučeno je da se moja kandidatura podupre, a za to je zdušno bio i tadašnji dopredsjednik stranke Ivica Karamatić, a i dr. Boris Kandare, koji je jedva prikrivao oprez. Kasnije sam, uz kavu na splitskoj rivi, shvatio da od toga profesora na pravnome fakultetu očekujem previše kad očekujem da išta suvislo kaže o potrebi poštivanja statuta. No on je, bar koliko se moglo vidjeti, tada htio poštivati odluku dalmatinskih ogranaka stranke.

Problem je, očekivano, nastao s Paragom: on takvu odluku nije htio potvrditi. Pokusni primjerci izbornoga letka već su bili tiskani, a pripremalo se tiskanje plakata. Sad je sve stalo. No onda se za provedbu te odluke zauzeo Anto Đapić, koji je, ako se ne varam, malo nakon Paradžikove smrti također postao dopredsjednikom HSP-a. Đapić je došao u Imotski, razgovarali smo i pregovarali u širem društvu u restoranu “Venezia”, dakako u nazočnosti predstavnika “ogranka” koji je oktroyiran 30. siječnja prethodne godine. Razgovor je bio ugodan, jer se nikad nije ni radilo o osobnim prijeporima, nego o različitim pogledima na ustroj stranke i perspektive njezina razvitka.

Ne znam je li Đapić došao samoinicijativno ili u dogovoru s kime, niti mogu procijeniti je li on možda već tada pokušavao pridobivati i okupljati one koji su nezadovoljni Paragom kako bi u budućnosti preuzeo stranku, ili je samo osluškiavao raspoloženje lokalnoga članstva. No dijelio je tada moje mišljenje da pobjeda na izborima nije važnija od zajedničkoga nastupa i mogućnosti ostvarenja sloge pravaških redova, pa smo iz mog ureda (tada sam već bio odvjetnik i dijelio ured s ocem) skupa telefonom nazvali Paragu, koji je svoj pristanak na potporu HSP-a zajedničkom kandidatu oporbe uvjetovao mojom javnom isprikom.

Nisam se htio niti mogao ispričati čak ni privatno, a kamoli javno, držeći da se ispričava onaj tko je u krivu. Nisam išao na izbore; nije bilo zajedničke oporbene liste. Kandidat HSP-a dobio je nešto više od 10 posto glasova. Otprilike toliko dobio je i HSLS, a ostali su se glasovi rasuli na manje stranke, one koje su također bile spremne poduprijeti zajedničkoga kandidata. O SDP-u se u tom kontekstu nije ni razgovaralo, niti bih s njim pri zdravoj pameti išao, a on je u izbornoj jedinici osvojio 3,56 posto glasova. Hrvatska demokratska zajednica bi izbore 2. kolovoza 1992. u našoj izbornoj jedinici, možda, dobila i da je bilo drugačije (unatoč Domljanu); ovako ih je dobila dosta glatko, s gotovo 58 posto glasova. Tuđman je SDP-u bacio pojas za spašavanje, snizivši izborni prag na državnim listama na tri posto, pa je ta stranka dobila tri, a HSP je osvojio pet zastupničkih mjesta. U izbornim su jedinicama i jedna i druga stranka ostale bez ijednog zastupnika. No izjalovio se naivni, upravo *donkihotovski* plan da lokalna suradnja postane zametkom sloge i ujedinjenja dviju pravaških stranaka. Do kraja 1992. već ih je bilo četiri, a danas im se ni broja ne zna. U hrvatskome političkom životu jedva da nešto znače...